

“Temel Hakların Korunması Bağlamında Anayasa Mahkemelerinin Yasama, Yürütme ve Diğer Yargı Organları ile İlişkileri”

SUNUŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Zühtü Arslan
Türkiye Cumhuriyeti
Anayasa Mahkemesi Başkanı

Değerli konuklar, öncelikle hepimizi saygıyla selamlıyorum ve tekrar Türkiye’ye hoş geldiniz diyorum. Tabii bu başlık çok kapsamlı, çok şey söylenebilir ama ben bu beş dakikalık süre içerisinde bir çerçeve çizmeye çalışacağım. Daha çok kavramsal bir çerçeve çizip oradan hareketle Türkiye tecrübesi hakkında bir iki cümle söyleyip sözü sizlere bırakmak istiyorum.

Anayasa Mahkemelerinin varlık nedeni temel hak ve hürriyetleri korumaktır. Neden böyle bir ihtiyaç duyduk, neden Anayasa mahkemeleri icat edildi? Bunun üzerinde de çok şey söylenebilir ama temel varsayım herhalde şu: Bu anayasacılığın da temel varsayımıdır. Güç, iktidar sınırlandırılmalı. Sınırlandırılmadığı takdirde özgürlükler açısından büyük bir tehdit oluşturur. Lord Acton’un sözünü hepimiz hatırlarız. Güç yozlaştırır, mutlak güç mutlaka yozlaştırır. Bu hakikaten tarihsel tecrübeye baktığımızda ispat edilmiş bir sözdür. O yüzden de gücün yozlaştırıcı yönü karşısında çare arandığında bulunan çözüm yollarından biri de anayasa mahkemeleri olmuştur veya yüksek mahkemeler olmuştur. Yasama ve yürütmeyi dengelesin, kontrol etsin diye bu kurumlar oluşturulmuş.

Yine bulunan kavramsal çarelerden biri olan güçler ayrılığı ilkesini biliyorsunuz. Montesquieu’nün ifadesiyle yasama yürütme ve yargı güçleri tek bir elde toplandığında özgürlükler buharlaşır. O yüzden gücün tek elde, tek bir organda toplanması engellenmeli, yasa yapma, yasaları uygulama ve ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözme farklı organlar tarafından üstlenilmeli

ve bunlar birbirlerini karşılıklı olarak kontrol etmeli ve dengelemeli. Tabii bu üç güç arasında özgürlükler açısından en az tehlikeli güç olarak yargı gücü olarak biliniyor. En azından Hamilton'dan bu yana biz böyle biliyoruz. 230 yıl önce Amerikan Anayasası'nın kurucu babalarından olan Hamilton "*Federalist Papers*"ta bunu söylüyor. Neden yargı en az tehlikelidir özgürlükler açısından? Çünkü "*ne yürütmenin kılıcına sahiptir, ne de yasamanın cüzdanına sahiptir*" diyor. Aslında yargının bir gücü de yoktur. Yargının sadece kararları vardır, sadece karar verebilir. Verdiği kararları uygulatma gücüne bile sahip değildir. Bu da, daha çok yürütmenin iyi niyetine bağlıdır. Dolayısıyla "*yargının tek başına özgürlükler karşısında tehdit oluşturması, tehlike oluşturması mümkün değildir*" diyor. Tabii bu da tartışılabilir. O dönemden bu yana aradan 230 yıl geçmiş. Ancak yargının jüristokratik tavırlar içerisine girdiği dönemlerde özgürlükler üzerinde bir tehdit oluşturduğu söylenebilir.

Dostoyevski'nin bir sözü var, bilirsiniz: "Hepimiz Gogol'ün paltosundan çıktık" diyor. Bu anayasa mahkemelerine de uyarlanabilir. Biz anayasa mahkemeleri olarak hepimiz aslında Kelsen'in paltosundan çıktık. Hans Kelsen biliyorsunuz, Avrupa tipi ya da merkezi tipte anayasa mahkemelerinin fikir babasıdır. Başlangıçta sadece kendi ülkesini ikna edebilmiş. Avusturya'da başlamış daha sonra Avrupa'ya, sonra da dünyanın birçok bölgesine merkezi tipte anayasa mahkemeleri yayılmıştır.

Kelsen'in de temel kaygısı böyle bir negatif yasa koyucu oluşturulduğunda yasamayla ilişkileri nasıl olacağı kaygısı olmuştur. O, meşruiyet sorunu çözmek için şöyle bir formül bulmuştur, aslında iki önerili bir formül bu. Birincisi, eğer yasaları iptal etme yetkisine sahip bir organ olarak Anayasa Mahkemesi olacaksa bunun meşruiyetinin de olması lazımdır. Yasamanın bir parçası gibi hareket eden bu organın esas itibarıyla üyelerinin yasama organı tarafından seçilmesi lazım ki, oluşumu bakımından bir meşruiyete sahip olabilsin. İkinci olarak da anayasalar temel hak ve özgürlüklere ilişkin haklar bildirgesi şeklinde hükümlere yer vermemelidir. Zira bu hükümler oldukça esnek, soyut hükümler olduğu için bunlar keyfi şekilde yorumlanmaya müsaittir. Bunları yorumlayarak anayasa mahkemeleri yerindelik denetimi yapabilirler, kendilerini yasama organının yerine ya da yürütmenin yerine koyabilirler. Bu da beraberinde meşruiyet tartışmasını getirir. Tabii Kelsen'in bu iki önerisinden ilkinin anayasa mahkemeleri önemli ölçüde uygulamış, daha doğrusu benimsemiş ama ikincisi pek benimsenmemiş. Bugün bütün anayasalarda hemen

hemen ilişkin temel haklara ilişkin hükümler var, bölümler var ve anayasa mahkemelerinin en önemli görevlerinden biri de bu hükümleri uygulayarak kanunların anayasaya uygunluğuna karar vermek ve bireysel başvuru kabul edildiye bu hükümlerin ihlal edilip edilmediğini tespit etmektir.

Şimdi bu girişten sonra bir iki cümleyle de bu kavramsal çerçeve içerisinde Türkiye nerede duruyor ona dair bir şeyler söylemek istiyorum. Aslında anayasa mahkemelerinin yasama, yürütme, yargı ile ilişkilerini analiz ederken bunu ikiye ayırarak yapmak lazım. Yasama ve yürütmeyi bir bütün olarak belki siyaset şemsiyesi altında değerlendirerek anayasa yargısı siyaset ilişkisini değerlendirmek lazım. Diğer taraftan da anayasa mahkemelerini diğer mahkemelerden ayırarak anayasa mahkemesinin diğer mahkemelerle ilişkisi üzerinde durmak lazım. Temel haklarının korunması bakımından bu ikisi gerçekten çok önemli. İlki olan yasama, yürütme ve Anayasa Mahkemesi ilişkilerine baktığımızda Türk Anayasa Mahkemesi açısından bu ilişkinin iki düzlemde yürüdüğünü söyleyebiliriz. Soyut norm denetimi düzleminde yasamanın çıkardığı kanunlar soyut düzeyde anayasaya uygunluk bakımından denetleniyor ve Anayasaya aykırı olanlar iptal ediliyor. Yürütmenin de çıkardığı kanun hükmünde kararname aynı şekilde soyut düzeyde denetleniyor.

Bireysel başvuru alanına girdiğimizde, biliyorsunuz beş yıldır Türkiye’de bireysel başvuru sistemi uygulanıyor. Burada aslında yasamayla doğrudan karşı karşıya gelme söz konusu değil, dolayısıyla doğrudan bir ilişki söz konusu değildir. Çünkü bizim sistemimizde yasama işlemlerine karşı soyut düzeyde doğrudan bireysel başvuru yapılamıyor. O yüzden Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru incelemelerinde soyut olarak kanundan bir ihlalin kaynaklanıp kaynaklanmadığını değerlendirme fırsatı bulamıyor. Ama dolaylı olarak kanun ya da kanun hükmünde kararnamenin uygulanması sonucu ortaya çıkan bir ihlal varsa ancak bu durumda ihlalin kaynağının kanun veya kanun hükmünde kararname olduğunu tespit edebiliyor. İkinci olarak mahkemelerle ilişkisi çok önemli. Somut norm denetimi dediğimiz itiraz yolunda da bu önem kazanıyor. Çünkü bu yolla mahkemeler bir kanunun, uygulayacakları bir kuralın anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek Anayasa Mahkemesi’nin önüne getirebiliyorlar.

Yine Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruda nihai karar veren derece mahkemelerinin kararlarını değerlendiriyor. O kararlarda bir ihlal olup olmadığına karar veriyor. Bu nedenle bireysel başvurunun ikincilliği ilkesi

dikkate alındığında yargının temel hakları koruma noktasında gösterdiği özen Anayasa Mahkemesi'ni de yakından etkiliyor ve ilgilendiriyor. Son olarak şunu ifade edeyim, bu güçler arasındaki ilişkide kararların infazı boyutu da çok önemli. Anayasa Mahkemesi bir kanunu iptal edebiliyor; ettiğinde yasama organının Anayasa Mahkemesi'nin kararını dikkate alarak hareket etme zorunluluğu var. Çünkü Anayasa Mahkemesi'nin kararları yasama, yürütme ve yargı organlarını bağlayıcı nitelikte. Aynı şekilde bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi ihlal bulduğunda yeniden yargılamaya da karar verebiliyor. Yeniden yargılama kararını da uygulayacak olan derece mahkemeleridir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin kararına uyma zorunluluğu var. Bu iki açıdan kararların infazı ilişkileri belirleyen bir unsurdur.

Son olarak şunu söyleyip bitireyim. Evet, güçler ayrılığı çok önemli; özgürlüklerinin en önemli teminatıdır. İşlerin birbirinden ayrı olması gerekiyor ama güçler ayrılığı güçler savaşı anlamına gelmiyor. Çünkü bizler yasama, yürütme ve yargı olarak aynı geminin içindeyiz. Evet, görevlerimiz farklı, işlevlerimiz farklı, birbirimizi denetlemeniz gerekiyor. Kontrol etmemiz gerekiyor ama aynı zamanda aynı hedefe yöneldiğimiz için veya en azından normatif düzeyde yönelmemiz gerektiği için güçlerin arasında belli ölçüde bir işbirliğinin ve işbölümünün de olması gerekiyor. Yani bir diyalogun olması gerekiyor. Yasama, yürütme ve yargının ayrı olması bunların tamamen ayrı iktidar adacıkları olarak çalışması anlamına gelmiyor. Bunlar arasında bir etkileşimin ve iletişimin ve diyalogun olması kaçınılmaz. Bu hiç kuşkusuz ön şart olan yargının bağımsızlığını etkilemeyecek şekilde olmalı. Bu çerçevede yasama, yürütme ve yargı ilişkilerinin sağlıklı yürüdüğü ülkelerde temel hakların çok daha iyi korunduğunu görüyoruz. Hepimizin çabası da bu yöndedir. Umarım önümüzdeki dönemde Anayasa Mahkemesi bugün olduğundan çok daha iyi şartlarda temel hakları koruyan işlevini yerine getiriyor olacaktır. Ben bu temenni ile bitiriyor ve hepinize saygılar sunuyorum.